

Հարեկան գինը 10 բուրլէս տարվանը 6 բուրլէս
Առանձին համարները 5 կոպէկով:

Եւրոպայի քաղաքները Կոնստանտնուպոլիսէն մէջ:

(Կ) Կարգադրարէն գիտում են ուղղակի
Тифлис. Редакция „Муса“

ՄԱՍԿ

Կարգադրարէն բաց է առաւտեան 10—2 ժամ
(Կացի կիրակի և տոն օրերից)

Հայտարարութիւն ընդունվում է ամեն կեցութեամբ:

Հայտարարութիւնների համար վճարում են
իրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ:

ԲՈՎԱՆԻԱՆՈՒԹԻՒՆ

Քաղաքական մտածողները—Ներքին տեսչիւնը: Նամակ խմբագրին: Նամակ խմբագրին: Ներքին լուրերը—Արտաքին տեսչիւնը: «Temps» լրագրի թղթակցութիւնը հայերի մասին: Հայտարարութիւններ: Բանասիրական: Խնդիր:

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՄՏԱԾՄՈՒՆԵՐ

Մինչև որ Գերմանիան զբաղված է հրէաների հարցով, իսկ գերմանական պարլամենտը պատրաստվում է զինուորական նոր օրէնքի վրա վիճաբանելու և բնենլու այն խնդիրը թէ հնարաւոր է արդեօք սոցիալիստների դէմ հրատարակված օրէնքի զորութեան ժամանակամիջոցը երկարացնելու, —Փրանսիական սենատը վիճաբանում է բարձրագոյն ուսման ազատութեան օրէնքի վրա:

Չարմանալի է որ ժամանակակից Լատիսայում ազատութիւն բառը անխորի գործ է ածվում ամեն կուսակցութիւններից, որպէս ամենահամոզիչ բառ...

Խ Ե Ն Թ Ը

ԱՐԿԱՇՆԵՐ ՎԵՐՋԻՆ ՌՈՒՍ-ԹՈՒՐԿԱԿԱՆ
ՊԱՏԵՐԱՍԽՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ

Բ.

Հետեւալ աւուր առաւտեան պահուն, երբ արեգակի առաջին ճառագայթները տարածվեցան երկրի վրա, Բայազէթի մէջ և նրա շրջակայքում բացվեցաւ մի սարսափելի տեսարան: Այժմ պարզ տեսնվում էր հետեւեղը այն կոտորածի, որ ամբողջ երեք օր և երեք գիշեր կատարվել էր բարբարոսի ձեռքով: Քաղաքում տիրում էր գերեզմանական լուսթիւն, որ երբեմն ընդհատվում էր ագռակների կռնիւնով, որոնք խուճերով ուսուսում էին այստեղ և այնտեղ՝ մեռելոցի ուսուսում: Նամալ փողոցները այդ դժբախտ քաղաքի ներկայացնում էին խիստ տխուր և սրտաշարժ պատկեր, —տները դարձել էին մոխրի կոյտ... տեղ-տեղ ծիրանում էին դեռ չը վառված նիւթեր... համարեա ամեն մէկ տան մօտ ընկած էին ծերերի, երիտասարդների, կնիկների և երեխաների դիակներ... սոված շները ագահութեամբ քայլ էին տալիս դիակներ, և մարմնալով, գոռալով աշխարհում էին վաճառել խուճերով ցած իջնող ագռակներին... Ամեն կողմից, ամեն տնից, ամեն բակից և շուկայից փչում էր լուծվող դիակների խեղդիչ գարշաւոտութիւնը...

Այսպիսի մեռեալ քաղաքի մէջ կանգնած էր Բայազէթի միջնաբերդը և սպասում էր իր ցաւալի օրհասին...

Պաշարումը հետզհետէ սաստկանում էր: Սար, ձոր, բլուր, գալտ և տափարակ պատած էին բա-

Մի կողմը հաստատում է որ բարձրագոյն ուսման ազատութիւն տալ նշանակում է իրաւունք տալ բարձրագոյն դպրոցներ հիմնելու երկրի մէջ թէ պետութեանը և թէ կղերին: Միւս կողմը կարծում է որ եզուիտներին ազատութիւն տալ Ֆրանսիայի մէջ հիմնել և կառավարել իրանց սեփական բարձրագոյն դպրոցները, նշանակում է սպանել ազատութիւնը:

Եւ ահա վիճաբանութեան ժամանակ միմեանց դիմաց կանգնած են երկու մեծ հասարակութիւններ՝ ժամանակակից աշխարհական հասարակութիւնը և միջնադարեան կղերական հասարակութիւնը: Այժմ անհրաժեշտ է որ ի՞նչ արդիւնքներ, օրինակ Հէնընտ մի կողմից և Պելլետան միւս կողմից միմեանց երեսին դրցում են ամենամանրանքի յանդիմանութիւններ: Այժմ կատարեալ ազատութեան մէջ միայն լուսաւոր կողմեր են տեսնում, ձախակողմեանները ներկայացնում են ամենամութ պատկեր ազգի ապագայ զարգացման,

չիրօգուկների բազմաթիւ, մի և նոյն ժամանակ խառնափնթոր հրտաւերով: Բանակները զետեղված էին առանձին խուճերով, և իւրաքանչիւր խուճի մէջ տեսնվում էր չարժու, իրարանցում և աղմուկ, կրօնական մոլեռանդութիւնը, խառնված զինուորական անգլխութեան հետ, անցնում էր բարբարոսութեան ամեն չափից և սահմանից: Մարդը, զազան դարձած, կեղեքում էր, մահացնում էր իր նմաններին...

Արիւնքի կշտանալուց յետոյ, նրանք սկսել էին այժմ յազգեցնել իրանց ընչափութեան ծաւալը: Մի տեղ զետեղված տարածել էին քաղաքում հարուստ համարված հայերին և զանազան տանջանքներով չարչարում էին, որ նրանք յայտնել թէ որտեղ են թաղերը իրանց փողոցը: Թշուաւները լացում էին, աղաղակում էին, տանլով, թէ ինչ որ ունէին՝ տուեցին, այլ ևս ոչինչ չէ մնացել: Նրանց չէին հաւատում, և հօր աչքի առջև երեսանքներ մօրթում էին, որ ստիպեցնեն յայտնել իրանց պահեստը: Մի այլ տեղ քրդերը բաժնուում էին զիգված աւարը, նրանց կնիկները ուրախութեամբ բաժնուում էին քանդակների վրա, որոնք նրանք իրանց տները: Մի փողոց հեռու մի անուան հայ գերեզմանին, բայց մի գեղեցիկ կնոջ կամ աղջկայ վրա չէին համաձայնում, մի՞նչում էին և սպասում էին միմեանց արքով: Մի ուրիշ տեղում գալերը, վայրենի կատուները, գիւլակեր թռչունների հետ, հաւաքված անթաղ դիակների վրա, իրանց առաւտեան նախաճաշին էին անում: Գրանցից ոչ այնքան հեռու, կրօնասէր մանուկական զինուորական շինքներում էին քաղաքի իր վաղորդեան նամակները, և արիւնտ ձեռքերը դէպի երկինք բարձրացնելով, փառաբանում էր իւրաքանչիւր լաւին...

Այդ բոլորը կատարվում էր վառօդից և խառնակներից բարձրացած ծխի ու միսի մէջ, որ թանձր մառախուղի նման պատել էին հօրիզոնը, և արեգիւմ էին արեգակի ճառագայթների ներս թափանցելուն: Թնդանքները որսում էին, միթէ խորքի բերդի կողքերը զարկածում էին, բայց նա

երբ եզուիտներն էլ իրաւունք կունենան կրթել քաղաքացիների նոր սերունդը: Ազատաւիտ հանրապետականները կղերականների պատմական անցեալը յիշելով, նկարագրում են իրանց ճառերի մէջ եկեղեցու անհամբերողութիւնը, նրա հալածանքները գիտութեան և լոյսի դէմ, հին ինկվիզիցիան, —պահպանողականները յիշեցնում են հանրապետականներին Փրանսիական մեծ յեղափոխութեան արած սխալները, առաջին հանրապետութեանը զուրկութեան որդին, զխստումները և այլն...

Արկու կողմից էլ փոխադարձապէս թափվում են միմեանց վրա ամենախիստ մեղադրանքներ, երկու կողմից էլ վիճաբանելու ժամանակ հեռանում են բուն խնդրից:

Մէկ բան պէտք է խոստովանել. հանրապետականները սաստիկ վախենում են այն մտքից որ կղերականներին կը տրվի բարձրագոյն դպրոցներ հիմնելու և պահելու իրաւունքը. նրանք կարծես նախազգում են որ աշխարհական

անշարժ, բուրքների բարձրութեան վրա նստած, տակաւին արհամարհում էր թշնամու անզաղար հարուածները:

Բայց մի տեղ ամբողջ բանակի ուղադրութիւնը գրաւել էր մի մարդ: Նա երբեմն թռչկոտելով, երբեմն ծափ տալով, անցնում էր բանակի միջից, և մի և նոյն ժամանակ կղանկում էր մի այսպիսի յիմար քրդերէն երգ.

«Պառաւ տաւոր զորտ դարձաւ,
«Ղորտ դարձաւ, ծովը մաւս,
«Պոլից աւազ դուրս հանեց,
«Աւազը ոսկի դարձաւ.
«Սկսին տուեց մի այծ առեց,
«Ելաղիկ, բոստայ այծ առեց,
«—Այժմիկ, այծիկ, ջան այծիկ,
«Ջանայ զեղ զուրբան, այծիկ,
«Այս, ինչու դու եղար
«Այսպէս բոստ ու կաղիկ...»

—Եւ ինչ... ձայն էին տալիս ամեն կողմից քրդերը, և հաւաքվելով նրա շուրջը, ստիպում էին կրկին իր երգը:

Եւ իրաւ, այդ մարդը խնթ էր, կամ զոնէ այսպէս ձեռքնում էր իրան: Նա հագնված էր այն կերպով, որպէս հագնվում են մեզ մօտ լարախաղացների օգնականները, որոնք կոչում են առակի մասխարայ, և որոնք լարի ներքեւում զանազան տեսակ խեղդատակութիւններով ծիծաղեցնում են հանդիսականներին: Նոյնը անում էր և այդ խնթը: Նա մի բարձրաստիկ երիտասարդ էր վայրենի դէմքով, գլխին դրած ունէր հին թաղիքի կլոր փերձուրը կերպով կարած մի երկայն գզակ, որ վերջանում էր քառանկիւնի ձեով, և իւրաքանչիւր անկիւնից քարշ էին ընկած մի-մի փղբրիկ զանազաններ, որոնք նրա ամեն մի շարժմանը զննողով զոնէին և անհերքելի ձայներ էին հանում: Երբ միտած էր կոշկաներով, օրի վրա զանազան ուղղութեամբ քաշված էին զանազան գոյներով գծեր, —կարմիր, դեղին, կապույտ և այլն: Բացի գզակից, ամբողջ հագուստը մի կտորից էր բաղկացած. դա զինուորի քրդերի մի վերադրու

համալսարանը, թէ և գիտութեան կողմից կարող է մրցել կղերական համալսարանի հետ, բայց բարոյական ազդեցութեան կողմից նոր սերունդի վրա, չէ կարող մրցել կղերական համալսարանի հետ...

Այո, կղերական եզուիտական համալսարանը, ինչպէս և առհասարակ եզուիտական բոլոր դպրոցները հաստատվելով երկրի մէջ, փոքր առ փոքր կը սկսեն իրանց ներգործութեան տակ գցել ամբողջ նոր սերունդը, աղավաղել նրա բարոյական կողմը, ձուլել նրա սիրտն ու միտքը, ինչպէս որ այդ հարկաւոր է սուրբ հայրերի անձնական շահերի համար:

Կղերական կուսակցութիւնը չէ վախենում ուսման ազատութիւնից, որովհետեւ գիտէ թէ ժամանակով, փոքր առ փոքր, կենթարկի իր ազդեցութեանը ժամանակակից Ֆրանսիայի ամբողջ նոր սերունդը, թէ իր ստորերկրեայ միջոցներով կը յաղթէ հանրապետութեան ազատ ոգին:

Եր, որի մէջ փաթկնված էր նա բոլորովին մեղ մարմնով: Մէջքը պնդած էր մի թօփի կտորով, որ գտնի տեղ էր ծառայում: Ուրեքը բոքի էին, ոտնամաններ չուէր:

—Ապա էլ ինչ նման մէկ զաւ, ասում էին նրան: Խենթ մասններ կոխում էր ականջների մէջ, կռանում էր, բերանը լայն բաց էր անում, և որքան ձայն ունէր, սկսում էր էլի նման զաւ: Բազմութիւնը ծիծաղում էր և ամեն կողմից ձգում էին նրան պնծել: Դրանք, Նա վեր էր առնում դրամները, զարմացած նայում էր նրանց վրա, և մի կողմ էր ձգում, ասելով, թէ ինչ հաց տուեցէք: Նրան տալիս էին հաց, առնում էր, և ահագին պատառներով բերանը զննելով, առանց ծամելու կուլ էր տալիս:

—Գու, երեւի, արլի, նման պարել ևս գիտես, ասում էին նրան,—ապա տեսնե՛ք քո հօնարը: Խենթը սկսում էր զանազան անձուներ շարժմաններ անել, չորս թափիկների վրա սողալ, ոտները բարձրացնել, ձեռքերի վրա կանգնել, և ուրիշ տեսակ-տեսակ յիմարութիւններ անել:

Մի ամբողջ օր խենթը մնաց քրդերի բանակի մէջ, զարմացնելով նրա բոլորի, խոսելով էր քրդերէն որպէս մի բուրգ, հայհոյում էր, անիծում էր և ունէր: Գոռում և գոչում էր, թէ բոլոր եզուիտներին պէտք է կոտորել: Մինչև կէս գիշեր նրա ձայնը ամեն կողմից լսելի էր լինում: Բայց միւս առաւտեան խենթին բանակի մէջ էլ ոչ ոք չը տեսաւ...

Միջօրեի արեգակը սաստիկ այրում էր. ամբողջ խեղդելու չափ անտանելի էր: Որպէս այն ժամն էր, երբ ճանապարհները դատարկվում են ուղեւորներից, և ամեն մարդ քաշվում է մի հովանաւոր տեղ, զովանալու, և մի փոքր ազատ շունչ առնելու համար: Նոյն ժամուս Բայազէթից դէպի Ալաշկերտի կողմերը տանող ճանապարհով միայնակ գնում էր մի մարդ: Զանապարհը ոլոր-մոլոր պտոյտներով անցնում էր լեռների միջով, և բարձրութիւնների անդադար ելնէջները սաստիկ զը-